शोफे च पाण्डुरोगे च पूजितम्" । [भिर्गोभिः क्रीते ।

पञ्चगु त्रि० पञ्चभिर्गोभिः क्रीतः ठक् तस्य लुक् ह्रस्वः । पञ्च-

पञ्चगुण पु० पञ्चगुणितो गुणः कर्म० । १शब्दस्पर्शरूपरसगन्ध-रूपेषु गुणेषु । पञ्च गुणा यस्याः । २पृथिव्यां स्त्री मेदि० "यो यो यावतिखस्तेषां स स तावद्गुणः स स्मृतः" मनुना सामान्यत उक्तेः पृथिव्या पञ्चमत्वात् पञ्चगुणत्वम् । ३त० । ३पञ्चभिर्गुणिते ४पञ्चप्रकारे च संस्का० रघु० ।

पञ्चगुप्त पुंस्त्री करचरणयोश्चतुष्कं शिरश्चेति पञ्च गुप्तान्यस्य । १कच्छपे त्रिका० स्त्रियां ङीप् । २चार्वाकदर्शने त्रिका० ।

पञ्चगुप्तिरसा स्त्री पञ्चधा गुप्तौ रसोऽस्याः । स्पृक्कायां राजनि० । [उक्ते षोडशाक्षरपादके छन्दोभेदे ।

पञ्चचामर न० "प्रमाणिकापदद्वयं वदन्ति पञ्चचामरम्" वृ०र०

पञ्चचितिक पु० पञ्च चितयः प्रस्तारा यस्मिन् । १अग्निभेदे "पञ्चकृत्वः सादयति पञ्चचितिकोऽग्निः" शत० ब्रा० ७।१।१।७२ "पञ्चकृत्व इति मध्ये उपधेयेष्टकाचतुष्टयस्यैकस्याः सादनायान्यासां चत्वारीति पञ्चचितयो भवन्ति" भा० ।

पञ्चचीर पु० पञ्च चीराण्यस्य । मञ्जुघोषे त्रिका० ।

पञ्चचूडा स्त्री अप्सरोभेदे भा०व० १६६ श्लोके

पञ्चजन पु० पञ्चभिः भूतैर्जन्यते जन–घञ्, न वृद्धिः । १मनुष्ये अमरः । २मनुष्यसम्बन्धिनि प्राणादौ ३मनुष्यतुल्ये देवादौ ४मनुष्यभेदे ब्राह्मणादौ च शा०सू० भाष्यम् तथाहि "यस्मिन् पञ्च पञ्च जना आकाशश्च प्रतिष्ठितः" तद्धृतवेदमन्त्रे "पञ्च पञ्च शब्दशब्देन पञ्चविंशतितत्त्वान्युच्यन्ते" इति सांख्यमतनिराकरणेन पञ्चजनशब्दस्य प्राणादिपरत्वं समर्थितं दिङ्मात्रमत्रोच्यते

"कथं तर्हि पञ्च पञ्चजना इति, उच्यते, "दिक्सङ्ख्ये संज्ञायामिति" पा० विशेषस्मरणात् संज्ञायामेव पञ्चशब्दस्य जनशब्देन समासः, ततश्च रूढत्वाभिप्रायेणैव केचित् पञ्चजना नाम विवक्ष्यन्ते, न साङ्ख्यतत्त्वाभिप्रायेण, ते कतीत्यस्यामाकाङ्क्षायां पुनः पञ्चेति प्रयुज्यते, पञ्चजना नाम केचित्, ते च पञ्चेत्यर्थः सप्तर्षयः सप्तेति यथा । के पुनस्ते पञ्चजना नामेति तदुच्यते । "प्राणादयो वाक्यशेषात्" शा०सू० "यस्मिन् पञ्च पञ्चजना इत्यत उत्तरस्मिन्मन्त्रे ब्रह्मस्वरूपनिरूपणाय प्राणादयः पञ्च निर्दिष्टाः "प्राणस्य प्राणमुत चक्षुषश्चक्षुरुत श्रोत्रस्य श्रोत्रमन्नस्यान्नं मनसो ये मनो विदुः" इत्यत्र वाक्यशेषगताः सन्निधानात् पञ्चजना विवक्ष्यन्ते । कथं पुनः प्राणादिषु पञ्चजनशब्दप्रयोगः तत्त्वेषु वा कथं जनशब्दप्रयोगः समाने तु प्रसिद्ध्यतिक्रमे वाक्यशेषवशात्-प्राणादय एव ग्रहीतव्या भवन्ति जनसम्बन्धाच्च प्राणादयो जनशब्दभाजो भवन्ति । जनवचनश्च पुरुषशब्दः प्राणेषु प्रयुक्तः, "ते वा एते पञ्च ब्रह्म पुरुषाः" इति, अत्र "प्राणो ह पिता प्राणो ह माता" इत्यादि च ब्राह्मणम् । समासबलाच्च समुदायस्य रूढत्वमविरुद्धम् । कथं पुनरसति प्रथमप्रयोगे रूढिः शक्याश्रयितुं शक्या, उद्भिदादिवदित्याह । प्रसिद्धार्थसन्निधानेन ह्यप्रसिद्धार्थः शब्दः प्रयुज्यमानः समभिव्याहारात् तद्विषयो नियम्यते यथोद्भिदा यजेत, यूपं चिनत्ति, वेदिं करोतीति । तथाऽयमपि पञ्चजनशब्दः समासान्वाख्यानादवगतसंज्ञाभावः संज्ञ्याकाङ्क्षी वाक्यशेषसमभिव्याहृतेषु प्राणादिषु वर्त्तिष्यते । कैश्चित्तु देवाः पितरो गन्धर्वा असुरा रक्षांसि च पञ्च पञ्च जना व्याख्याताः । अन्यैश्चत्वारो वर्णा निषादपञ्चमाः परिगृहीताः" । तत्परिग्रहेऽपीह न कश्चिद्विरोधः । आचार्यस्तु न पञ्चविंशतेस्तत्त्वानामिह प्रतीतिरस्तीत्येवंपरतया प्राणादयो वाक्यशेषादिति जगाद" ।

२दैत्यभेदे च यस्यास्थ्ना कृष्णस्य पाञ्चजन्यः शङ्खोजातः । पाञ्चजन्यशब्दे दृश्यम् । ३सृञ्जयनृपपुत्रे हरिवं०३२अ० अंशुमतः पितरि मगधनृपस्य ४पुत्रभेदे १५०अ० । ५प्रजापतिभेदे भाग० ६।४।४६ विश्वावसुदुहितरि भरतस्य ६पत्न्यां स्त्री ङीप् । भाग० ५।७।१

पञ्चजनीन पञ्चसु जनेषु व्यापृतः ख । भण्डे हला० ।

पञ्चजीरकगुड पु० चक्रदत्तोक्ते जीरकादिभिः पक्वे गुडभेदे "जीरकं हवुषा धान्यं शताह्वा सुरदारु च । यमानी त्र्यष्टको हिङ्गुपत्रिका कासमर्दकम् । पिप्पली पिप्पली मूलमजमोदाथ वाष्पिका । चित्रकञ्च पलांशानि तथान्यञ्च चतुःपलम् । कशेरुकं नागरञ्च कुष्ठं दीप्यकमेव च । गुडस्य च शतं दद्यात् घृतप्रस्थं तथैव च । क्षीरद्विप्रस्थसंयुक्तं शनैर्मृद्वग्निना पचेत् । पञ्चजीरक इत्येष सूतिकानां प्रशस्यते । गर्भार्थिनीनां नारीणां बृंहणीये समारुते । विंशतिं व्यापदो योनेः कासं श्वासं ज्वरं क्षयम् । हलीसकं पाण्डुरोगं दौर्गन्ध्यं बहुमूत्रताम् । हन्ति पीनोन्नतकुचाः पद्मपत्रायतेक्षणाः । उपयोगात् स्त्रियोनिन्यमलक्ष्मीर्मलवर्जिताः" ।

पञ्चज्ञान पु० पञ्चानां पदार्थानां ज्ञानमस्य । १बुद्धे त्रिका० २पाशुपतदर्शनाभिज्ञे च नकुलीशशब्दे ४।७५ पृ० दृश्यम् ।